Petar Frković

DONJI I GORNJI ZAGON U NOB-i I SOCIJALISTIČKOJ REVOLUCIJI 1941—1945.

Početkom 1988. godine izišla je iz štampe knjiga »Donji i Gornji Zagon u NOB-i i socijalističkoj revoluciji 1941—1945«. Veličina knjige je 220 stranica, uobičajenog formata, 110 stranica zauzima opis D. Zagona, a isto toliko i Gornjih Zagona. Izdavački savjet, i ostalo što je okvir izdavanja knjige, bilo je zajedničko.

Autori teksta su za D. Zagon Božidar Jovanović, a za Gornji Zagon Davorin Ježić. Knjiga je promovirana u Novom Vinodolskom 2. IV. 1988. Budući da knjiga obrađuje dvije posebne cjeline, to ćemo ukratko iznijeti i odvojene karakteristike za svaku cjelinu.

DONJI ZAGON:

Poslije kraćeg uvoda o prilikama u Zagonima do 1941, autor je odmah prešao s konkretnim događajima vezanim za NOB-u, a to je jesen 1941. Svi su događaji prikazani skromno, jednostavno i objektivno, kronološki, po vremenu kada su se događali.

Ta mala geografska cjelina od 368 žitelja svrstanih u 68 kućanstava prikazana je u opisu kao cjelina i kao pojedinci koji su stotine situacija opet pretočili u jednu cjelinu. Objektivno su iznešene poteškoće i kolebanja. Početkom 1942, kada je NOB u D. Zagonima bila u punom zamahu, većina sposobnih muškaraca bila je u NOV, a sve stanovništvo organizirano djelovalo na pomoći i podršci NOB-u, selo D. Zagon doživjelo je tešku i tužnu sudbinu. 4. lipnja 1942. fašistička, talijanska okupatorska vojska uz domaće izdajnike zapalila je selo, narod rastjerala bez milosti i uništila sve ono što je moglo biti od pomoći NOB-i, većinu stanovništva otpremili su u koncentracione logore po Italiji. Za talijanskog okupatora D. Zagone su bile brisane iz geografske karte. Crne opaljene zidine, usamljeni dimnjaci simbol fašističkog bijesa i njih su opominjali — da će se život s osvetom vratiti u Zagone. I spomenici i crne zidine i crne marame i sva stradanja i patnje, sve je to još preživjelima duboko urezano u sjećanja. Ova knjiga i zapisi o Zagonima garancija su da to zlodjelo u Zagonima, koje je počinio okupator, ostanu trajno prisutni i kod nadolazećih generacija. Neka im ponos onih koji su ove strahote preživjeli i sebe ugradili u temelje slobode bude trajno nadahnuće.

O okupatoru i domaćim izdajnicima kroz ove zapise nije bilo posebno govora, ali događaji iz NOB-a, žrtve i stradanja dovoljno jasno čitaocu pružaju podataka o brutalnosti, drskosti fašističkih zavojevača na ovom području, kako Talijana tako i Nijemaca i domaćih izdajnika.

Jovanović je vjerno opisao sve događaje do kraja rata koji su se odnosili na Zagone. Treba istaći sretnu okolnost što je Božidar Jovanović iznikao i

odrastao u toj sredini, što je poznavao i pratio događaje koji su se zbili ovdje u toku NOB-a, što je angažirao veliki broj svjedoka-sudionika, strpljivo saslušao njihova sjećanja i to objektivno pretočio u jedinstvenu pripovijetku, koja plijeni čitaoca. Zapis o maloj sredini D. Zagona u NOB-i odlično se uklapa u mozaik NOB-a užeg i šireg teritorija Vinodola. Otud je za svaku pohvalu napor svih koji su sudjelovali u radu i objavljivanju ove knjige.

GORNJI ZAGON:

Autor teksta za G. Zagon je Davorin Ježić. Za njega se ne može reći da potječe neposredno iz te sredine. Zapis je radio na bazi prikupljenih podataka. Stječe se dojam da je grupa koja je davala podatke Ježiću o toku NOB-a, bila u NOO, odnosno radila u pozadini. Ta grupa na neki način i sad ima utjecaj, pa je više govorila o sebi i događajima vezanim za sebe. Šturo i premalo je rečeno o borcima, partijskoj organizaciji i rukovodiocu ustanka Nikoli Jovanoviću Devi. Čini mi se da su previše na štetu drugih istaknuti tovaraši«. Budući da je riječ »tovaraš« novi poslijeratni pojam, manje poznat u Zagonima i Primorju, to tu riječ želim pojasniti.

Selo G. Zagon sa 714 stanovnika ili 115 obitelji 1941. izrazito siromašni, u kamenjaru, bez zemlje, skoro sva domaćinstva bavila su se stočarstvom. Svaka je kuća imala za vlastite potrebe magarca ,mulu ili maloga konjića--kobilu za rasplod. Prema statističkom popisu iz 1938. kotar Novi imao je 426 konja, 674 magarca i 158 mula. Što se tiče mula, većina ili su skoro sve bile u Zagonima. U selu Krasnici u Zagonima samo su dva žitelja imala male zaprežne konje i kola, svi ostali su posjedovali tovarnu stoku. Za prijenos, do rata a i u ratu, u Zagonima samar nije bio poznat, već sedlo. Samo sedlo je korišteno u D. i G. Zagonima kao i u Ledenicama. Sedlo je različito od samara. Zbog toga se ni tovarna stoka nije mogla zvati »samarice«, kako se to u knjizi na više mjesta spominje. »Tovaraši«, naziv za one koji su gonili ili vodili tovarnu stoku (mule i magarce) do rata i u toku II. svjetskog rata nije bio poznat u Zagonima. Ali »tovaraši« nisu bili nikakva posebna organizacija, već su to radili svi pojedinci-vlasnici tovarne stoke, muškarci i žene a odbornici su ih određivali prema potrebi i podjednakom opterećenju. Ono što je trebalo utovarili bi, odagnali do odredišta, istovarili i vratili se kućama. nije bilo nikakve logike ni razloga da ih se za to nazove »tovaraši«, a ni tovarni konji mule i magarci »samaricama«, jer nisu na samaru ni gonili, već na sedlu. Neosporno je i za svaku pohvalu što je grupa, koja je radila na prikupljanju podataka a i D. Ježić, otrgla od zaborava mnoge značajne činjenice iz NOB-a. Ipak za G. Zagone ostaje dosta dilema, nedorečenosti koje su se uz malo više zalaganja mogle izbjeći. O partijskoj organizaciji rečeno je premalo, s dilemom kada je formirana, pa i tko ju je formirao. Sve to trebalo je reći jasno. Spominje se ilegalni rad članova KPJ, a Zagoni su slobodni partizanski teritorij s vlastitim vodom partizana. Nepotrebno se pripisuju zasluge Đerđi a ne Devi. Deva je bio komunist u Zagonima i do dolaska Đerđe 1942. g., organizirao je ustanak u Zagonima i formirao borbenu jedinicu. To je najveći uspjeh Deve i ostalih komunista u Zagonima 1941/1942, bez i mimo Đerđe.

Uloga Deve (Nikole Jovanovića) šturo je istaknuta. Krumpir, koji je davao partizanima istrgao je od svoje brojne nejake djece. Svi uspjesi NOB-a

u Zagonima vezani su za Devu. On je organizirao ustanak, formirao borbenu jedinicu, i kroz četverogodišnji rat vodio narod G. Zagona kroz sve teškoće, ostao primjeran i dostojan komunist u ratu i poslije rata sve do svoje tragične smrti. Takvu jasnu kristalnu sliku o Devi trebalo je dati nadolazećim generacijama.

O borbi i borcima poginulim i živim rečeno je premalo, pa je kroz to zapostavljen naslov knjige. Ipak je i po evidenciji iz knjige 77 žitelja sudjelovalo u NOB-u. Od toga 44 borca u operativnim jedinicama, sedam je boraca poginulo u jedinicama diljem Hrvatske. To su rezultati Deve i ustanka, a to su i drugi borci koji su uložili sebe u slobodu i zaslužuju da se o njima nešto šire reče. Već je spomenuto da je prenaglašena uloga općinskog NOO-a, žena i spomenutih »tovaraša«. Jednostrano je istaknuta »pomoć« drežničkom narodu, bilo bi vrednije da se je o tome pisalo koristeći izvore druge strane.

U načelu sve je previše lijepo i dosta glatko iznešeno kroz zapis. Bilo je krivina, propusta, kriza, dezerterstva i drugih slabosti koje je trebalo jasnije istaknuti, posebno kolebanje pojedinih obitelji i napuštanje Zagona u toku rata. Možda je to i normalno da slabiji nisu mogli izdržati. Jači smo i treba da znamo o sebi i slabosti koje su se ispoljavale kod nas u tim teškim momentima.

Ove primjedbe nisu istaknute kao kritika onom što je napisano o G. Zagonima, već ukazivanje na propušteno. Ako nekad netko bude radio ili analizirao da i ove primjedbe ima na umu.